

نشریه علمی - پژوهشی جغرافیا و برنامه‌ریزی، سال ۲۲، شماره ۶۴، تابستان ۱۳۹۷، صفحات ۱۸۸-۱۶۹

تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۷/۰۴/۲۰

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۱۱/۰۴

ارزیابی و تحلیل توسعه پایدار روستاهای پیرامونی کانون های گردشگری در ناحیه اردبیل

مصطفی طالشی^۱

کیومرث خداپناه^۲

محسن آقایی هیر^۳

چکیده

امروزه توسعه به‌عنوان یک فرآیند، مهم‌ترین بحث کشورها به‌ویژه کشورهای در حال توسعه است، مهم‌ترین هدف توسعه پایدار برطرف کردن احتیاجات و بهبود بخشیدن به شرایط کیفی زندگی انسانی می‌باشد. تحقیق حاضر بر آن است به ارزیابی و تحلیل توسعه پایدار روستاهای پیرامونی کانون های گردشگری در ناحیه اردبیل بپردازد. برای این منظور روش تحقیق توصیفی-تحلیلی مورد توجه قرار گرفت. ابتدا با استفاده از ادبیات تحقیق به عملیاتی نمودن مفاهیم و متغیرهای مطرح در سؤالات پرداخته شده و روایی آن به روش نظرسنجی از نخبگان مورد ارزیابی قرار گرفته و پایایی آن نیز به روش آلفای کورنباخ ۸۰ درصد محاسبه گردیده است. سپس برای ارزیابی توسعه پایدار گردشگری، از تکنیک فرآیند شبکه‌ای با بهره‌گیری از نرم افزار Super Decisions استفاده شده است. جامعه آماری تحقیق را ۷۹ روستای پیرامون ۵ کانون گردشگری

۱- دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

Email: taleshi_mo@yahoo.com

۲- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

۳- استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران

ناحیه اردبیل تشکیل می‌دهد که داده‌های لازم به صورت تمام شماری از مدیران محلی جمع‌آوری گردید. نتایج نشان داد که کانون‌های گردشگری اردبیل، سرعین و نمین در وضعیت نسبتاً پایدار و کانون‌های گردشگری نیر و هیر در وضعیت پایداری متوسط قرار دارند. از کل روستاهای مورد بررسی در ناحیه اردبیل ۱۷ روستا در وضعیت پایدار، ۲۵ روستا در وضعیت نسبتاً پایدار، ۲۸ روستا در وضعیت متوسط پایداری و ۹ روستا در وضعیت نسبتاً ناپایدار قرار دارند.

واژگان کلیدی: روستا، توسعه پایدار، ارزیابی پایداری، مدل ANP، کانون‌های گردشگری، ناحیه اردبیل.

مقدمه

برنامه‌های توسعه روستایی، جزئی از برنامه‌های توسعه هر کشور محسوب می‌شوند که برای دگرگون‌سازی ساخت اجتماعی - اقتصادی جامعه روستایی به کار می‌روند. این امر در میان کشورهای جهان سوم که دولت‌ها نقش اساسی در تجدید ساختار جامعه به‌منظور هماهنگی با اهداف سیاسی و اقتصادی خاص به‌عهده دارند، نمود بیشتری پیدا می‌کند (Sumberg, 2006: 13). توسعه پایدار از مهم‌ترین و مؤثرترین ابزارهای اقتصادی برای رسیدن به حد مطلوبی از رشد و حرکت به‌سوی اقتصادی مولد و مورد اعتماد است که این واژه به تغییر پایداری اقتصادی و اجتماعی، فرهنگی و محیطی برای رفاه طولانی‌مدت در کل جامعه اطلاق می‌شود. (شفقت و نازک تبار، ۱۳۸۹: ۲۹).

یکی از راه‌های حرکت به سمت توسعه پایدار در شرایط کنونی روستاها توجه به گردشگری است. گردشگری دارای شاخه‌ها و گونه‌های فراوانی است. یک نوع آن گردشگری روستاییست که شامل محدوده وسیعی از جاذبه‌ها و فعالیت‌هایی هست که در زمینه‌های کشاورزی یا غیر شهری تعریف شده است و با سایر بخش‌های گردشگری مانند گردشگری ساحلی و شهری رقابت می‌کند (Irshad, 2010: 3). نکته قابل توجه آن که امروزه توسعه گردشگری از رهیافت‌های رایج اقتصاد محور، به سمت رویکرد توسعه پایدار اجتماعات محلی سوق یافته و سعی دارد با تأثیرگذاری در ابعاد پایداری اجتماعی - فرهنگی،

اقتصادی، زیست محیطی و کالبدی-زیربنایی، ضمن جلب مشارکت جوامع محلی در توسعه اقتصاد ملی از طریق حفاظت از پتانسیل ها و حمایت از منابع طبیعی و محیط زیست به توسعه محلی نیز بیانجامد(رکن الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۸۹: ۵). روستاهای ناحیه اردبیل با توجه به محرومیت و درصد بالای بیکاری جوانان علیرغم داشتن پتانسیل ها در زمینه های مختلف از جمله گردشگری، تاکنون نتوانسته اند به جایگاهی که مستحق آن هاست دست یابند. در این راستا تحقق اهداف توسعه پایدار در روستاهای ناحیه و مخصوصاً روستاهای پیرامون کانون های گردشگری بیشتر مورد تأکید می باشد. با توجه به آنچه گفته شد تحقیق حاضر با هدف کلی سنجش و ارزیابی سطوح پایداری نقاط روستایی در پیرامون کانون های گردشگری ناحیه اردبیل انجام شده و به دنبال پاسخگویی به این پرسش می باشد.

توسعه روستایی در کانون های گردشگری ناحیه اردبیل در چه سطحی از پایداری قرار دارد؟

جدول شماره (۱): خلاصه ای از مطالعات انجام شده در زمینه موضوع مورد بحث

محقق و سال	نتایج
افتخاری و آقایاری (۱۳۸۶)	نتایج تحقیق حاکی از وضعیت نامطلوب پایداری در روستاهای بخش هیر بوده و وضعیت توسعه به نحوی است که اغلب سکونتگاهها در طبقه متوسط قرار می گیرند. عامل وضعیت طبیعی و جمعیت روستاها بیشترین همبستگی را با پایداری توسعه روستایی دارد.
صدر موسوی و طالبزاده (۱۳۹۲)	نتایج نشان داد که از مجموع ۵ دهستان شهرستان چالدران هیچ دهستانی در سطح توسعه یافته نبوده و ۴ دهستان در سطح در حال توسعه و یک دهستان نیز در سطح کمتر توسعه یافته قرار دارد.
طالبی و اسکندری (۱۳۹۲)	به این نتیجه رسیده اند که پیوند فضایی کوهستان و ساحل در گرگانرود علاوه بر توسعه زیرساختها، تشویق و رشد بخش خصوصی، کاهش خسارات محیط زیست و ایجاد محیط مطلوب برای توسعه گردشگری و خروج ناحیه از انزوای جغرافیایی را فراهم می آورد.
کریمی و شریفی (۱۳۹۲)	نتیجه پژوهش نشان می دهد که مهم ترین نقطه قوت جاذبه های گردشگری روستاهای بخش مرکزی مراغه، وجود جاذبه های طبیعی بوده و عدم وجود اماکنات اقامتی و رفاهی در مناطق گردشگری روستایی مهم ترین نقطه ضعف جاذبه های گردشگری روستایی این منطقه می باشد.
تقوایی و همکاران (۱۳۹۳)	به این نتیجه رسیده اند دهستان های استان زنجان، از لحاظ میزان برخورداری، در هر یک

از ابعاد (اقتصادی، اجتماعی، بهداشتی-درمانی) با یکدیگر تفاوت‌های قابل ملاحظه‌ای دارند.	
نتایج پژوهش حاضر حاکی از آن است که تفاوت فاحش بین دهستان‌های استان چهارمحال و بختیاری وجود دارد به طوری که دهستان‌های موجود در شهرستان کوهرنگ، لردگان و اردل، در بعد توسعه‌یافتگی از وضعیت مطلوبی برخوردار نیستند و باید در اولویت توسعه قرار بگیرند.	امانپور و همکاران (۱۳۹۴)
نتایج به دست آمده نشان می‌دهند که توسعه گردشگری در روستاهای شهرستان سپیدان در مجموع در سطح متوسط پایداری قرار دارند در بین ابعاد بررسی شده، بعد اجتماعی و فرهنگی وضعیت پایداری بهتری دارد. همچنین بین روستاهای مطالعه شده از لحاظ پایداری توسعه گردشگری تفاوت معناداری وجود دارد.	اکبریان رونیزی (۱۳۹۵)
نتایج حاصل از مقایسه نظرات بین جامعه محلی و گردشگران نشان میدهد که تفاوت قابل توجهی بین نظرات گردشگران و جامعه محلی در ارتباط با شاخص‌های پایداری وجود دارد به گونه‌ای که جامعه محلی شاخص‌های گردشگری را پایدارتر از گردشگران ارزیابی می‌کنند.	یاری و باختر (۱۳۹۵)
نتایج پژوهش حاضر حاکی از آن است که کشور ترکیه در زمینه گردشگری روستایی دارای قابلیت‌های زیادی است ولی انگیزه و سرمایه‌گذاری برای آن کافی نبوده است.	Akca(2010)
به این نتیجه رسیده است که روند تغییرات نابرابری‌های سطح توسعه مناطق مختلف روستایی، رابطه‌ای منفی و معنی‌دار با روند تغییرات سطح توسعه ملی در کشور چین داشته است.	Ulrich (2013)
نتایج تحقیق نشان می‌دهد که دولت محلی در پاسخ به چالش‌های تأمین زیرساخت‌های روستایی و بهبود آن ضعیف بوده و همچنین در مناطقی که تا حدودی زیرساخت‌های روستا بهبود یافته با مشکلات زیست‌محیطی همراه بوده است که رابطه معنی‌داری با توسعه دارد.	Tolu Lawal (2014)
در این مقاله گردشگری پایدار براساس رویکرد مشارکتی توسعه محلی برگرفته از کشور ایتالیا با استفاده از ۲۰ متغیر و ۸۷ نمونه در روستای حاجی ایران با استفاده از روش Swot نقاط ضعف، نقاط قوت، تهدید و فرصت‌های مرتبط با برنامه‌های توسعه منطقه‌ای پرداخته شده است.	Hashemi and Ghaffary(2017)

مبانی نظری

توسعه در مفهوم کلی خود به معنای ارتقای سطح مادی و معنوی جامعه انسانی و ایجاد شرایط مناسب یک زندگی سالم برای تمامی افراد جامعه است. با توجه به این مفهوم، توسعه در برگیرنده جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی است که تغییرات کمی و

کیفی را شامل می شود و در عین حال از نظر داخلی و خارجی از مفاهیم نسبی به شمار می رود (جمعه پور، ۱۳۹۲: ۵۲ به نقل از رزاقی، ۱۳۶۹).

توسعه روستایی فرآیند همه جانبه و پایداری است که در چارچوب آن «توانایی های اجتماعات روستایی» در جهت رفع نیازهای مادی و معنوی و کنترل مؤثر بر نیروهای شکل دهنده ی نظام حکومت محلی رشد و تعالی می یابد (شهنازی، ۱۳۷۶: ۸۵). در بیان و ارائه مفهوم توسعه پایدار باید گفت که واژه توسعه پایدار برای اولین بار به طور رسمی در نشست «برانت لند» در گزارش «آینده مشترک ما» مطرح شده است. در این گزارش، توسعه پایدار توسعه ای است که بتواند نیازهای نسل امروز را بدون به مخاطره انداختن نیازهای نسل آینده تأمین نماید (Holden et al, 2014:130).

اصطلاح پایداری، در قالب یک مفهوم برنامه ریزی، در توسعه روستایی کاربرد فراوان دارد. توسعه ی پایدار روستایی فرآیندی است که ارتقای همه جانبه حیات روستایی را از طریق زمینه سازی و ترغیب فعالیت های همساز با قابلیت ها و تنگناهای محیطی مورد تأکید قرار می دهد (سعیدی، ۱۳۸۹: ۱۳۲). توسعه روستایی و به تبع آن توسعه پایدار روستایی راهبردها و راهکارهای مشخصی را در برمی دارد که در عین حال منجر به بهبود وضعیت موجود روستاییان شده و کلیه شرایط و الزامات زندگی توأم با رفاه را برای آینده روستاییان فراهم می سازد (Shamsodini and Jamshidi, 2016: 272-288).

امروزه پارادایم پایداری به طور عام و در صنعت گردشگری به طور خاص به دغدغه ای جهانی تبدیل شده و در نوشتار توسعه گردشگری مفهوم پایداری به کانون اصلی مباحث علمی و دانشگاهی جهان تبدیل شده است (Mason & Van Der Borg, 2002: 2).

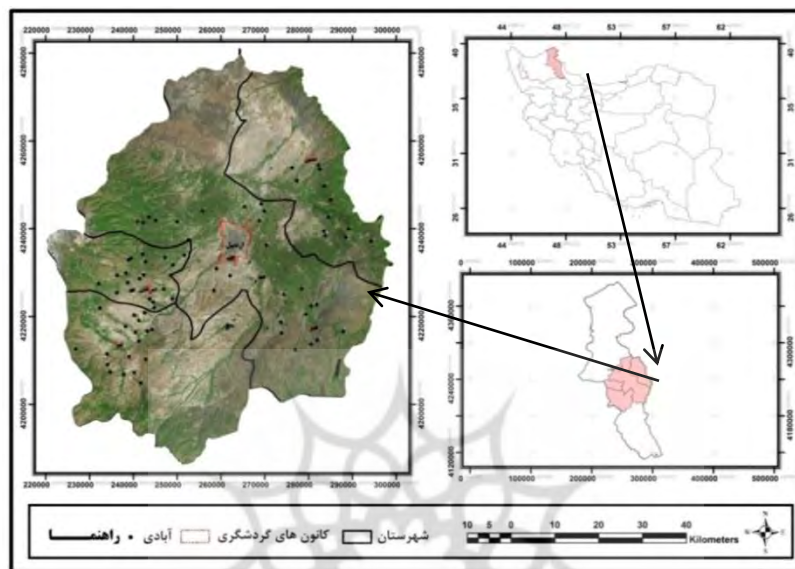
گردشگری در مفهوم پایداری، معنای ویژه ای دارد به طوری که زایش این مفهوم در مطالعات گردشگری، حاصل تلاش برای دستیابی به پایداری در تمامی زمینه های توسعه است (ضرغام بروجنی و نیک بین، ۱۳۹۱: ۱۶۸).

سازمان جهانی گردشگری (WTO) معتقد است که گردشگری پایدار در دنیای امروزی، رهیافت جامعی است که خواهان رشد بلندمدت صنعت گردشگری بدون تأثیرگذاری مخرب بر زیست بوم‌های طبیعی است و بر این نکته تأکید دارد که در قالب توسعه گردشگری، بشر قادر خواهد بود که جوانب مشخصی از محیط را در جهت مثبت یا منفی تعدیل یا دستکاری کند (شریف زاده و مراد نژادی، ۱۳۸۱: ۵۵). همه این موارد نشان دهنده رابطه‌ای قوی میان گردشگری روستایی با توسعه پایدار است و یکی از راهکارهای اساسی برای توسعه مناطق روستایی توجه به این نوع گردشگری است تا محیط‌های روستایی را از انزوا و مهجوریت خارج کند و توسعه‌ای متوازن در آنها به وجود آورد، بدین ترتیب می‌توان گفت که توسعه پایدار گردشگری فرآیندی است که بر تأمین نیازهای توسعه اجتماع محلی، بهبود زنجیره عرضه تولیدات محلی، تشویق صنایع و حرفه‌های محلی، توسعه متناسب با ظرفیت زیست محیطی و اجتماعی محلی، و افزایش ثبات درآمد گردشگری تأکید دارد (افتخاری و همکاران، ۱۳۸۹: ۹). باتوجه به این مباحث، گردشگری را می‌توان بعنوان راهبردی جامع برای توسعه روستایی مد نظر قرار داد و با این دید، گردشگری تا حد گسترده‌ای به توسعه پایدار و در نتیجه به گردشگری پایدار نزدیک می‌شود که تمام ابعاد اقتصادی، اجتماعی، کالبدی، زیست محیطی و مدیریتی روستاها را مورد توجه قرار می‌دهد و تلاش دارد تا در بلند مدت زمینه رشد و شکوفایی روستاها را در تمامی عرصه‌ها فراهم آورد.

مواد و روش‌ها

محدوده مورد مطالعه

ناحیه اردبیل در شمال غربی کشور به مساحت $4735/2$ کیلومتر مربع در مختصات جغرافیایی 37 درجه و 55 دقیقه تا 38 درجه و 36 دقیقه عرض شمالی و 47 درجه و 46 دقیقه تا 48 درجه و 38 دقیقه طول شرقی واقع شده است. این ناحیه دارای ۴ شهرستان، ۱۰ بخش، ۲۶ دهستان و ۳۴۴ آبادی دارای سکنه هست (شکل ۱).

شکل شماره (۱): نقشه موقعیت کانون های گردشگری ناحیه اردبیل

تحقیق حاضر، با توجه به ماهیت مسئله و موضوع مورد بررسی، از نوع توصیفی-تحلیلی بوده و جامعه آماری تحقیق حاضر براساس شناسنامه آبادی های سال ۱۳۹۵، ۷۹ روستای پیرامون کانون های گردشگری ناحیه اردبیل براساس جدول ۲ می باشد که در این زمینه ۴ بعد(جغرافیایی زیست محیطی، اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی و کالبدی- زیربنایی)، ۹۶ معرف به منظور ارزیابی و سنجش توسعه پایدار روستایی تدوین شده است(جدول ۳).

جدول شماره(۲): فهرست سکونتگاه های روستایی در کانون های گردشگری ناحیه اردبیل

ردیف	کانون گردشگری	نام روستا
۱	اردبیل	گرجان- عموقین- بنفشه درق- سلطان آباد- گیلان ده- انزاب علیا- کرکوق- آقاقور- رضی آباد- کمی آباد- شام اسبی- گلی- خشکه رود- قره تپه سیلان- وکیل آباد- جمادی- سردابه.
۲	نمین	محمودآباد- الادیزگه- اغبلاغ مصطفی خان- خانکندی- سعیدآباد- سلوط- خانقاه سفلی- دودران- ننه کران- سوها- کله سر- تازه کندلقمان آباد.
۳	هیبر	کوهساره- چناب- شیلو- کرگان- خلیل آباد- کلخوران- آرالوی بزرگ- دلیلو- نوشهر- حصار- حویل.
۴	نیر	جوراب- تجرق- شیران- گلستان- شیرین بلاغ- ابادز- چهره برق- قره شیران- کورعاسلو- ایلانجوق- برجلو-

خانم بالا کندی- سقزچی- مجمیر- مستان آباد- یامچی علیا- یامچی سفلی- دیمان. ورنیاب- کلخوران‌وپند- کنزق- بیلهدرق- کرده ده- آق قلعه- ویندکلخوران- لاطران- گازیروالدشین- آلوارس- شایق- آتشیگاه- ارجستان- اسب‌مرز- سین- بنمارسیلان- کلور- اندراب- اردیموسی- ورگه سران.	سرعین	۵

جدول شماره (۳): ابعاد و معرف‌های توسعه پایدار روستایی

ابعاد	معرف
جغرافیایی و محیط زیستی	سرانه اراضی زراعی دیم، آبی و باغی- نسبت اراضی آبی به کل اراضی- کیفیت مناسب آب آشامیدنی- وقوع سیل- زلزله و خشکسالی- خانوارهای آسیب دیده- جمع‌آوری و دفن زباله‌ها- دفع فاضلاب و پسماندهای خانگی- حفظ و احیای فضای سبز روستا- میزان تخریب محیط طبیعی روستا- نابودی حیات جانوری- رضایت از منظر طبیعی- سبزینگی محیط اطراف روستا- پایداری به مراقبت از محیط طبیعی.
اجتماعی و فرهنگی	معکوس میزان جرم و جرائم- میزان اعتیاد- بزهکاری‌های اجتماعی (دزدی و...)- معکوس تنش و درگیری در روستا- معکوس نسبت مدد جویان کمیته امداد و بهزیستی- تمایل به ارائه خودیاری- تمایل به همکاری در فعالیت‌های کشاورزی- مشارکت در امور روستا و علاقه مندی به آبادانی روستا- میزان مشارکت در انتخابات- همیکاری در طرح‌های توسعه و عمران روستا- میزان رضایت از خدمات کشاورزی- آموزشی، بهداشتی و زیربنایی- اندازه جمعیت- نرخ رشد جمعیت- معکوس بعد خانوار- معکوس جمعیت زیر ۶ سال- نسبت جمعیت ۶۵ ساله و بیشتر- معکوس بار تکفل- معکوس خانوار یاسرپرست زن- نسبت یاسوادای- نسبت زنان یاسواد به مردان- نسبت جنسی.
اقتصادی	درصد اشتغال در بخش‌های مختلف اقتصادی (کشاورزی، صنعت و خدمات)- نسبت اشتغال زنان به مردان- تعداد تراکتور و تعداد کمباین- متوسط درآمد خانوار- قدرت خرید خانوار- میزان پس‌انداز خانوار- بورس‌بازی املاک و مستغلات- افزایش ظرفیت تولید در بخش کشاورزی- سرمایه‌گذاری در کارهای تولیدی، خدماتی و صنعتی- سرمایه‌گذاری افراد غیربومی در فعالیت‌های تجاری- صنعتی- رضایت از کار- رضایت از درآمد.
کالبدی زیربنایی	دسترسی به خدمات آموزشی- رفاهی- بهداشتی- درمانی- برق- آب- شبکه ارتباطی- وسایل حمل‌ونقل و ...- دسترسی روستاها به راه اصلی- وسایل حمل‌ونقل عمومی- اینترنت- روزنامه و مجله- فاصله زمانی روستا تا شهر- تغییر و بهبود ساختمان‌ها- ایجاد واحدهای مسکونی جدید و تجاری- تغییر در بافت سنتی روستا- بهسازی داخلی روستا- ناهمگونی در بافت قدیم و جدید روستا.

ماخذ: پژوهشگران، ۱۳۹۶، با استفاده از افتخاری و آقایی، ۱۳۸۶: ۳۹

سپس رویی چارچوب عملیاتی شده براساس نظر ۳۰ نفر از اساتید دانشگاه‌های مختلف کشور (دانشگاه پیام نور، ۸ نفر، تبریز، محقق اردبیلی و آزاد هر کدام ۵ نفر، زنجان ۴ نفر و اصفهان ۳ نفر) ارزیابی و تأیید شده است. پس از تأیید رویی چارچوب عملیاتی شده تحقیق، مراحل کار تحقیق حاضر به شرح زیر به انجام رسید:

تعیین روابط علت و معلولی: جهت تعیین روابط علت و معلولی میان شاخص‌های سنجش توسعه پایدار گردشگری از روش دیماتل استفاده شد که نتایج آن به صورت شکل (۲) قابل ترسیم و نمایش است. براساس این روش ابتدا پرسشنامه تکنیک تهیه و توسط

اساتید محترم تکمیل گردید که انجام محاسبات مراحل کاری آن را به صورت زیر بوده است. برای انجام محاسبات مربوط به این تکنیک از نرم افزار Excel استفاده گردید.

محاسبه ماتریس میانگین (M) برای نظر اساتید، براساس

$$[a_{ij}]_{n \times n} = \frac{1}{H} \sum_{K=1}^H [X]_{ij} \frac{K}{ij} [X]_{n \times n} \quad \text{رابطه ۱:}$$

محاسبه ماتریس استاندارد (N) برای ماتریس (M) براساس

$$N = A \times M \quad a = \frac{n(n-1)x^2}{\text{Max}_i \sum_{j=1}^n a_{ij}} \quad \text{رابطه ۲:}$$

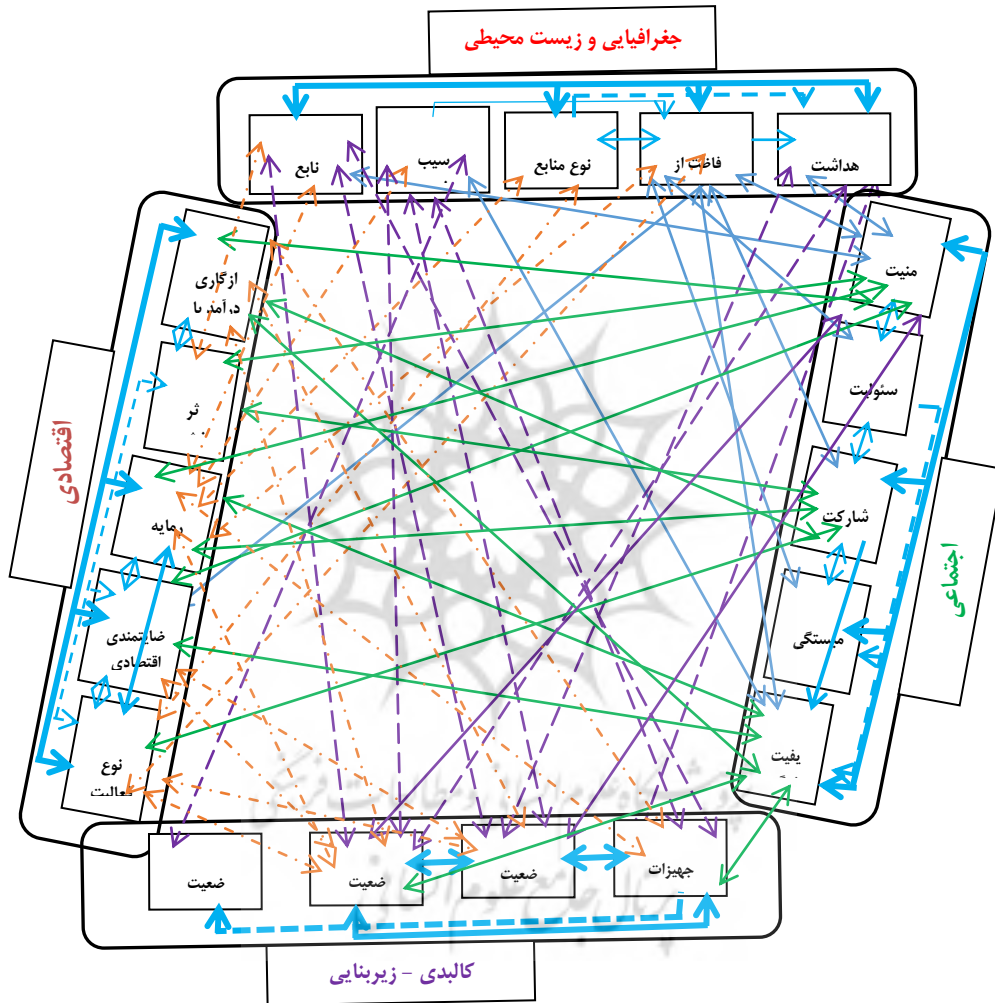
محاسبه ماتریس روابط کل (S) با استفاده از

$$S = (I - N)^{-1} \quad \text{رابطه ۳:}$$

(I) ماتریسی است با ابعاد هم اندازه ماتریس (N) که قطر آن عدد ۱ و مابقی سلول هایش صفر می باشد.

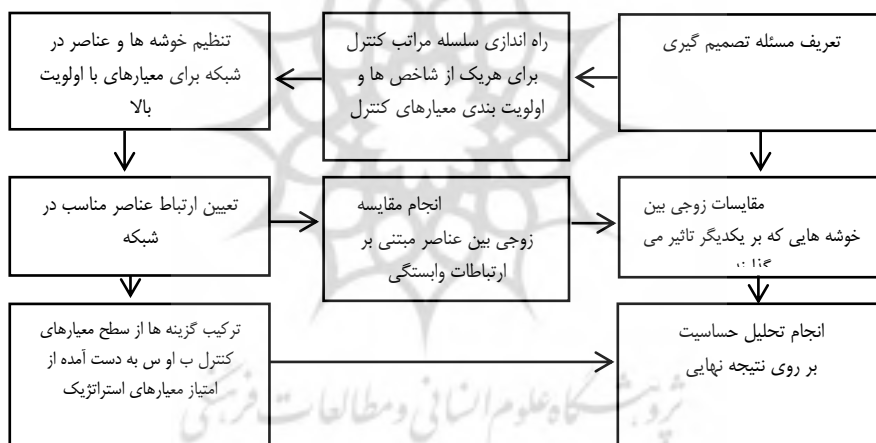
محاسبه ماتریس (T) با ضرب ماتریس (N) در ماتریس (S)

تعیین روابط بین معیارها و ترسیم روابط علت و معلولی با استفاده از حد آستانه ماتریس (T).

شکل شماره (۲): مدل روابط علت و معلولی شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری براساس نتایج تکنیک دیماتل

تعیین میزان پایداری هریک از نقاط روستایی: پس از ترسیم روابط علت و معلولی میان معیارهای توسعه پایدار گردشگری، نوبت به تعیین میزان پایداری هر کدام از نقاط روستایی مورد مطالعه می رسد برای این منظور از تکنیک فرآیند شبکه ای (ANP) استفاده شده است. در این تکنیک، روابط علت و معلولی براساس مرحله اول (نتایج تکنیک دیماتل) و جهت تعیین روابط علت و معلولی میان شاخص ها از نظرات اساتید دانشگاهی استفاده گردیده است. و در نهایت با وارد نمودن مدل علی به نرم افزار Super Decisions، استاندارد سازی فازی، تعیین اوزان شاخص ها (جدول ۴)، امتیاز پایداری توسعه برای هر کدام از نقاط روستایی محاسبه گردید. در مجموع مراحل کار تکنیک تحلیل فرآیند شبکه ای به صورت شکل ۳ انجام گرفت.

شکل شماره (۳): مراحل کار تکنیک تحلیل فرآیند شبکه ای (Saaty, 2005).

جدول شماره (۴): وزن نهایی ابعاد و شاخص‌های توسعه پایدار روستایی در ناحیه اردبیل

ابعاد	جغرافیایی و محیط زیستی	اجتماعی و فرهنگی	اقتصادی	کالبدی زیربنایی	کل
وزن ابعاد	۰/۲۶۸	۰/۲۳۱	۰/۲۶۷	۰/۲۳۷	۱/۰۰۰

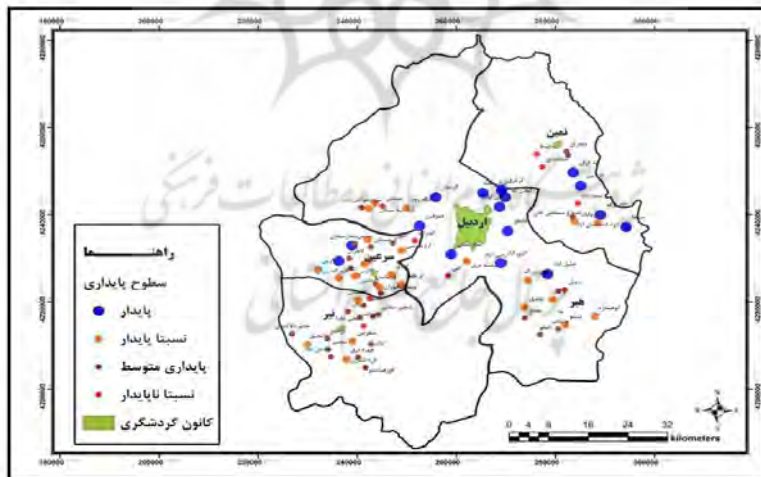
یافته‌ها و بحث

بررسی وضعیت پایداری روستاها در کانون‌های گردشگری ناحیه اردبیل براساس جدول (۵) و شکل (۴) نشان می‌دهد که امتیاز پایداری کل ۰/۵۵ است که بیشترین امتیاز پایداری (۱) متعلق به روستای آقاباقر واقع در کانون گردشگری اردبیل و کمترین امتیاز پایداری (۰/۳۴) متعلق به روستای برجلو واقع در کانون گردشگری نیر می‌باشد. از کل روستاهای مورد بررسی در این ناحیه تعداد ۱۷ روستا در وضعیت پایدار، ۲۵ روستا در وضعیت نسبتاً پایدار، ۲۸ روستا در وضعیت متوسط پایدار و ۹ روستا در وضعیت نسبتاً ناپایدار قرار دارند. نکته قابل توجه اینکه براساس ارزیابی انجام شده هیچ‌کدام از روستاهای ناحیه در سطح ناپایدار قرار ندارند.

جدول شماره (۵): وضعیت پایداری روستاهای مورد مطالعه در کانون‌های گردشگری ناحیه اردبیل

کانون سرعین									
آبادی	امتیاز	آبادی	امتیاز	آبادی	امتیاز	آبادی	امتیاز	آبادی	امتیاز
آق قلعه	۰/۶۱	کرده ده	۰/۷۶	الدائین	۰/۷۸	ارجستان	۰/۵۷	اندراب	۰/۳۱
کلخوران ویند	۰/۷۳	ورنیاب	۰/۵۴	ورگه سر	۰/۸۱	اسب مرز	۰/۴۸		
کنزق	۰/۷۳	ویندکلخوران	۰/۵۶	الوارس	۰/۸۱	سین	۰/۸۱		
بیله درق	۰/۷۹	لاطران	۰/۵۴	شایق	۰/۷۷	بهار سبلان	۰/۶۰		
اردیموسی	۰/۷۵	گازیر	۰/۴۱	آتشگاه	۰/۷۸	کلور	۰/۴۱		
کانون اردبیل									
آبادی	امتیاز	آبادی	امتیاز	آبادی	امتیاز	آبادی	امتیاز	آبادی	امتیاز
گرجان	۰/۸۷	گیلان ده	۰/۸۸	رضی آباد	۰/۴۹	سردابه	۰/۴۲	خشک‌رود	۰/۷۲
عموقین	۰/۸۱	انزاب علیا	۰/۸۶	کمی آباد	۰/۸۰	قرتیه سبلان	۰/۷۵		
بنفشه درق	۰/۷۷	کرقرق	۰/۸۶	شام سبی	۰/۹۱	وکیل آباد	۰/۷۶		

سلطان آباد	۰/۸۶	آقایاقر	۱/۰۰	گلی	۰/۴۰	جمادی	۰/۳۶		
کانون نمین									
آبادی	امتیاز	آبادی	امتیاز	آبادی	امتیاز	آبادی	امتیاز	آبادی	امتیاز
محمودآباد	۰/۷۶	اغیلاغ	۰/۷۳	سعیدآباد	۰/۳۹	خانقاه سفلی	۰/۵۶	ننه کران	۰/۸۰
الادیزگه	۰/۸۹	تازه کند	۰/۴۰	سلوط	۰/۳۷	دودران	۰/۴۲	سوها	۰/۹۱
کله سر	۰/۸۱	خانکندی	۰/۳۶						
کانون هیر									
آبادی	امتیاز	آبادی	امتیاز	آبادی	امتیاز	آبادی	امتیاز	آبادی	امتیاز
کوهساره	۰/۷۷	شیلو	۰/۷۰	خلیل آباد	۰/۹۱	آرالوی بزرگ	۰/۷۷	نوشهر	۰/۷۵
چنذاب	۰/۴۹	کرگان	۰/۷۱	کلخوران	۰/۵۶	دلیلو	۰/۵۱	حصار	۰/۴۳
دویل	۰/۳۷								
کانون نیر									
آبادی	امتیاز	آبادی	امتیاز	آبادی	امتیاز	آبادی	امتیاز	آبادی	امتیاز
جوراب	۰/۵۷	گلستان	۰/۶۱	قرشیران	۰/۷۳	مستان آباد	۰/۴۶	ایلانچوق	۰/۶۱
تجرق	۰/۴۴	شیرین بلاغ	۰/۴۶	خانم بالاکندی	۰/۴۰	یامچی علیا	۰/۳۶	برجلو	۰/۲۳
شیران	۰/۲۵	ایاذر	۰/۴۵	سقرچی	۰/۶۱	یامچی سفلی	۰/۴۱		
جوراب	۰/۵۷	چهره برق	۰/۴۵	مجمبر	۰/۴۱	کورعباسلو	۰/۴۶		

شکل شماره(۴): سطوح پایداری نقاط روستایی در کانون های گردشگری ناحیه بر اساس شاخص های مورد مطالعه

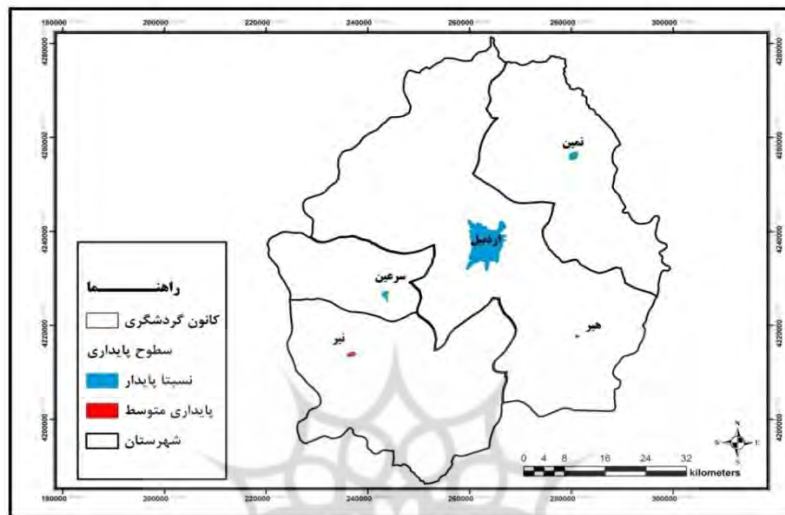
بر اساس جدول شماره (۷) و شکل شماره (۵) وضعیت پایداری کانون‌های گردشگری ناحیه به تفکیک شاخص‌های مورد مطالعه نشان می‌دهد که امتیاز پایداری کل ناحیه با امتیاز ۰/۵۵ در سطح متوسط پایداری بوده و در بین شاخص‌های مورد مطالعه نیز، شاخص اجتماعی و فرهنگی با امتیاز ۰/۶۸ نسبتاً پایدار و شاخص اقتصادی با امتیاز ۰/۵۱ در سطح متوسط پایداری بوده است. در بین کانون‌های گردشگری ناحیه نیز کانون اردبیل با امتیاز ۰/۶۸ در سطح نسبتاً پایدار و کانون گردشگری نیر با امتیاز ۰/۴۶ در سطح پایداری متوسط می‌باشند.

جدول شماره (۶): طبقه‌بندی مقادیر عددی وضعیت پایداری

وضعیت پایداری	معادل	ارزش
ناپایدار	۰ - ۰/۲	۰ - ۲۰
نسبتاً ناپایدار	۰/۲ - ۰/۴	۲۰ - ۴۰
پایداری متوسط	۰/۴ - ۰/۶	۴۰ - ۶۰
نسبتاً پایدار	۰/۶ - ۰/۸	۶۰ - ۸۰
پایدار	۰/۸ - ۱	۸۰ - ۱۰۰

جدول شماره (۷): وضعیت پایداری کانون‌های گردشگری ناحیه به تفکیک شاخص‌های مورد مطالعه

امتیاز نهایی پایداری	کالبدی - زیربنایی		اقتصادی		اجتماعی و فرهنگی		جغرافیایی و محیط زیستی		کانون گردشگری
	امتیاز پایداری	سطح پایداری	امتیاز پایداری	سطح پایداری	امتیاز پایداری	سطح پایداری	امتیاز پایداری	سطح پایداری	
۰/۶۸	۰/۶۸	نسبتاً پایدار	۰/۶۱	نسبتاً پایدار	۰/۷۵	نسبتاً پایدار	۰/۶۸	نسبتاً پایدار	اردبیل
۰/۶۳	۰/۶۴	نسبتاً پایدار	۰/۶۰	پایداری متوسط	۰/۷۱	نسبتاً پایدار	۰/۵۷	پایداری متوسط	سرعین
۰/۶۰	۰/۶۱	نسبتاً پایدار	۰/۵۳	پایداری متوسط	۰/۷۴	نسبتاً پایدار	۰/۵۶	پایداری متوسط	نمین
۰/۴۶	۰/۴۴	پایداری متوسط	۰/۳۵	نسبتاً ناپایدار	۰/۶۲	نسبتاً پایدار	۰/۴۳	پایداری متوسط	نیر
۰/۵۳	۰/۵۴	پایداری متوسط	۰/۴۸	پایداری متوسط	۰/۵۸	پایداری متوسط	۰/۵۲	پایداری متوسط	هیر
۰/۵۵	۰/۴۹	پایداری متوسط	۰/۵۱	پایداری متوسط	۰/۶۸	نسبتاً پایدار	۰/۵۵	پایداری متوسط	کل

شکل شماره (۵): سطوح پایداری کانون‌های گردشگری ناحیه در کلیه شاخص‌های مورد مطالعه

نتیجه‌گیری

نتایج به دست آمده نشان می‌دهند که میزان پایداری توسعه روستایی در کل ناحیه مورد مطالعه در سطح پایداری متوسط بوده و در سطح سکونتگاه‌های روستایی بیشترین امتیاز پایداری (۱) متعلق به روستای آقاباقر واقع در کانون گردشگری اردبیل و کمترین امتیاز پایداری (۰/۳۴) متعلق به روستای برجلو واقع در کانون گردشگری نیر می‌باشد. از کل روستاهای پیرامون کانون‌های گردشگری ناحیه تعداد ۱۷ روستا در وضعیت پایدار، تعداد ۲۵ روستا در وضعیت نسبتاً پایدار، تعداد ۲۸ روستا در وضعیت متوسط پایداری و تعداد ۹ روستا در وضعیت نسبتاً ناپایدار قرار دارند. از دیگر نتایج تحقیق حاضر، سنجش سطوح پایداری توسعه روستاهای پیرامون در هر یک از کانون‌های گردشگری ناحیه بر اساس ابعاد چهارگانه بود که مشخص شد، در بعد جغرافیایی و محیط زیستی کانون گردشگری اردبیل با امتیاز (۰/۶۸) در سطح نسبتاً پایدار و بقیه کانون‌ها در سطح متوسط پایداری قرار دارند، که این امر بیانگر عدم توجه کافی به محیط زیست روستاها و نیز وجود تعداد زیاد گردشگران در

زمانهای اوج گردشگری در روستاهای پیرامونی و عدم پاسخ‌گویی امکانات موجود به گردشگران می‌باشد. در بعد اجتماعی و فرهنگی به غیر از کانون هیر که با امتیاز (۰/۵۸) در سطح متوسط پایداری قرار دارد بقیه کانون‌های ناحیه در سطح نسبتاً پایدار می‌باشند، در بعد اقتصادی، کانون‌های اردبیل با (۰/۶۱) و سرعین با (۰/۶۰) امتیاز در سطح نسبتاً پایدار، نمین با (۰/۵۳) و هیر با (۰/۴۸) امتیاز در سطح متوسط پایداری و کانون نیر با (۰/۳۵) امتیاز در سطح نسبتاً ناپایدار قرار دارد. از نظر بعد کالبدی- زیربنایی نیز کانون‌های اردبیل (۰/۶۸)، سرعین با (۰/۶۴) و نمین با (۰/۶۱) امتیاز در سطح نسبتاً پایدار و کانون‌های هیر با (۰/۵۴) و نیر با (۰/۴۴) امتیاز در سطح متوسط پایداری قرار دارند. به طور کلی می‌توان نتیجه گرفت که کانون گردشگری اردبیل به علت مرکز استان بودن و تمرکز اداری، امکانات و خدمات در آن و کانون گردشگری سرعین به علت قطب گردشگری استان بودن، بیشترین تأثیر را در پایداری روستاهای پیرامونی داشته‌اند و با فاصله گرفتن از این دو کانون تأثیرپذیری روستاها از کانون‌های گردشگری‌شان کمتر می‌باشد. بیشترین تأثیرپذیری روستاها از کانون‌های گردشگری‌شان در بعد اجتماعی- فرهنگی با (۰/۶۸) امتیاز و کمترین تأثیرپذیری در بعد کالبدی- زیربنایی با (۰/۴۹) امتیاز می‌باشد. تحلیل تطبیقی این پژوهش با یافته‌های تحقیقات انجام شده بیان می‌کند که نتایج با یافته‌های پژوهش یاری و باختر (۱۳۹۵)، اکبریان رونیزی (۱۳۹۱) مبنی بر سطح متوسط پایداری توسعه گردشگری، با نتایج پژوهش مهدوی (۱۳۹۰) مبنی بر بالا بودن میزان پایداری بعد اجتماعی- فرهنگی در مقایسه با دیگر ابعاد پایداری، با نتایج پژوهش عبدالله زاده و همکاران (۱۳۹۴) مبنی بر مناسب بودن وضعیت پیامدهای اقتصادی و اجتماعی گردشگری در مناطق روستایی، با نتایج پژوهش اکبریان رونیزی و رضوانی (۱۳۹۴)، قنبری و همکاران (۱۳۹۱) مبنی بر وجود تفاوت معنادار بین پایداری گردشگری در مناطق روستایی، هم سوئی دارد. همچنین با نتایج تحقیق شمس‌الدینی و همکاران (۱۳۹۶) مبنی بر مناسب نبودن تأثیرات ابعاد فرهنگی و محیطی گردشگری در نواحی روستایی، با نتایج پژوهش جمعه پور و احمدی (۱۳۹۰)، مبنی بر عدم پایداری گردشگری در هیچ یک از ابعاد پایداری و بیشتر بودن اثرات منفی گردشگری از اثرات مثبت

آن و با نتایج پژوهش اسماعیل زاده (۱۳۹۵) مبنی بر بیشتر بودن تأثیر مؤلفه های محیطی - کالبدی در توسعه پایدار گردشگری، مطابقت ندارد.

با توجه به نتایج به دست آمده از پژوهش حاضر، در راستای بهبود توسعه پایدار گردشگری در روستاهای پیرامون کانون های گردشگری ناحیه پیشنهاد های زیر ارائه می گردد:

- شناساندن پتانسیل ها و فرصت های موجود در روستاهای گردشگری ناحیه به سرمایه گذاران داخل و خارج به منظور سرمایه گذاری در روستاهای گردشگری ناحیه با اولویت دادن به ساکنان محلی.
- هدایت سرمایه گذاری ها در روستاهای پیرامونی کانون های گردشگری جهت توسعه پایدار روستاها و همچنین تأمین نیازهای گردشگران.
- سرمایه گذاری هرچه بیشتر در کانون های گردشگری هیر و نیر با توجه به وضعیت پایداری متوسط و ناپایدار روستاهای مورد مطالعه به منظور توسعه زیرساخت ها، امکانات و خدمات رفاهی جهت جذب گردشگران.
- توجه به بازار گردشگران و نیازهایشان در ورود به روستاهای گردشگری ناحیه، تشویق و ترغیب گردشگران به بازدید مجدد از روستاهای گردشگری ناحیه.
- برگزاری جشنواره ها و همایش ها، اجرای موسیقی محلی، برای توسعه گردشگری روستایی در ناحیه.

منابع

- اسماعیل زاده حسن و یعقوب (۱۳۹۵)، «ارزیابی پایداری گردشگری و تعیین راهبرد بهینه توسعه گردشگری در بندر انزلی»، *مجله مطالعات برنامه ریزی سکونتگاه های انسانی*، سال یازدهم، شماره ۳۴، بهار ۹۵، ص ۱۲۹.
- اکبریان رونیزی، سعید رضا (۱۳۹۵)، «سنجش پایداری گردشگری در روستاهای هدف گردشگری مطالعه موردی: شهرستان سپیدان»، *فصلنامه پژوهش های روستایی*، دوره ۷، شماره ۱، بهار ۹۵، ص ۱۶۷.
- امانپور، سعید؛ مختاری، صادق، حسینی، سید رضا و ویسی الهام (۱۳۹۴)، «تحلیل فضایی و سنجش سطح توسعه یافتگی نواحی روستایی (مطالعه موردی: شهرستان های استان چهارمحال و بختیاری)»، *مجله پژوهش و برنامه ریزی روستایی*، سال ۴، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۴، ص ۹۷.
- تقوایی، مسعود؛ حسنی نژاد، آسیه و طالبی، خدیجه (۱۳۹۲)، «تعیین و تحلیل سطوح برخورداری و سطح بندی دهستان های استان زنجان با استفاده از مدل های شاخص مرکزیت و پرستون»، *نشریه جغرافیا و برنامه ریزی*، سال ۱۸، شماره ۴۸، تابستان ۱۳۹۳.
- جمعه پور، محمود (۱۳۹۲)، «مقدمه ای بر برنامه ریزی توسعه روستایی: دیدگاهها و روشها»، چاپ هفتم، تهران، انتشارات سمت، ص ۵۲.
- رکن الدین افتخاری، عبدالرضا، مهدوی، داود و پورطاهری، مهدی (۱۳۹۰)، «فرآیند بومی سازی شاخص های توسعه پایدار گردشگری»، *فصلنامه پژوهش های روستایی*، شماره ۱، صص ۴۱-۱.
- رکن الدین افتخاری، عبدالرضا و آقایاری هیر، محسن (۱۳۸۶)، «سطح بندی پایداری توسعه روستایی، مطالعه موردی بخش هیر»، *پژوهش های جغرافیایی*، شماره ۶۱، صص ۴۴-۳۱.
- رکن الدین افتخاری، عبدالرضا؛ مهدوی، داوود و پورطاهری، مهدی (۱۳۸۹)، «ارزیابی پایداری گردشگری در روستاهای تاریخی-فرهنگی ایران با تاکید بر پارادایم توسعه پایدار گردشگری»، *فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری*، زمستان ۱۳۸۹، شماره ۱۴، ص ۵.
- سعیدی، عباس (۱۳۸۹)، «ده مقاله در شناخت سکونتگاه های روستایی»، چاپ اول، تهران، انتشارات مهر مینو، ص ۱۳۲.

- شریف زاده، ابوالقاسم و مرادنژاد، همایون (۱۳۸۱)، «توسعه پایدار و گردشگری روستایی»، ماهنامه اجتماعی اقتصادی جهاد، خرداد و تیر، شماره ۲۵۱-۲۵۰، ص ۵۵.
- شفت، ابوطالب و حسین نازک تبار (۱۳۸۹)، «درآمدی بر توسعه روستایی، فرآیند بازتولید روستا، چکیده مقالات همایش ملی توسعه پایدار روستایی با تأکید بر بخش کشاورزی»، سازمان جهاد کشاورزی خراسان شمالی.
- شمس الدینی، علی؛ جمینی، داود و جمشیدی، علیرضا (۱۳۹۶)، «بررسی و تحلیل فضایی تأثیرات گردشگری بر نواحی روستایی از دیدگاه جوامع محلی بخش شاهو شهرستان روانسر»، فصلنامه فضای گردشگری، سال هفتم، شماره ۲۵، ص ۱۴.
- شهبازی، اسماعیل (۱۳۷۶)، «توسعه و ترویج روستایی»، دانشگاه تهران.
- صدر موسوی، میرستار و طالبزاده، میرحیدر (۱۳۹۲)، «تعیین و تحلیلی سطوح توسعه یافتگی نواحی - روستایی شهرستان چالدران»، *نشریه جغرافیا و برنامه ریزی*، سال ۱۷، شماره ۴۴، تابستان ۱۳۹۲.
- ضرغام بروجنی، حمید و نیک بین، مهنا (۱۳۹۱)، «سنجش پایداری توسعه گردشگری در جزیره کیش»، *فصلنامه پژوهش های اقتصادی*، شماره ۲، ص ۱۶۸.
- طالشی، مصطفی و اسکندری، مجید (۱۳۹۲)، «راهبرد پیوند فضایی-عملکردی کوهستان و سواحل در پایداری توسعه گردشگری رودخانه کر گرگانرود»، *مجموع مقالات همایش ملی توسعه صنعت گردشگری با تأکید بر پارک های ملی و تالاب ها با محوریت استان گلستان*، ص ۱.
- عبدالله زاده، غلامحسین؛ صالحی، خدیجه؛ شریف زاده، محمدشریف و خواجه شاهکوهی، علیرضا (۱۳۹۴)، «بررسی تأثیر گردشگری بر معیشت پایدار روستایی در استان گلستان»، *مجله برنامه ریزی و توسعه گردشگری*، سال چهارم، شماره ۱۵، زمستان ۹۵، ص ۱۶۶.
- قنبری، سیروس؛ قاسمی، مریم و پورچوپاری، مرضیه (۱۳۹۱)، «بررسی اثرات گردشگری بر توسعه روستایی از دیدگاه جامعه میزبان مطالعه موردی: بخش ماهان شهرستان کرمان»، *مجله آمایش جغرافیایی فضا*، سال سوم، شماره نهم، پاییز ۹۵، ص ۳۹.
- کرمی، فریبا و شریفی رقیه (۱۳۹۲)، «ارزیابی گردشگری روستایی با استفاده از مدل Swot مطالعه موردی روستاهای بخش مرکزی مراغه»، *نشریه جغرافیا و برنامه ریزی*، سال ۱۷، شماره ۴۶، زمستان ۱۳۹۲.

- یاری حصار، ارسطو و باختر، سهیلا (۱۳۹۵)، «ارزیابی شاخصهای گردشگری پایدار روستایی از منظر جامعه محلی و گردشگران (مطالعه موردی: شهرستان نیر)»، *فصلنامه برنامه ریزی منطقه‌ای*، سال ۶، شماره پیاپی ۲۲، تابستان ۹۵، ص ۱۲۱.

- Akca, H.(2010): Assessment of Rural Tourism in Turkey Using SWOT Analysis, *Journal of Applied Sciences*, 6 (13).
- Holden, Erling. Linnerud, Kristin. Banister, David (2014). Sustainable development: Our Common Future revisit, *Environmental Change* 26: 130– 139.
- Irshad, H. M.(2010): Rural Tourism An Overview, Rural Development Division, Agriculture And Rural Development.
- Lawal Tolu.(2014).Local Government and Rural Infrastructural Delivery in Nigeria. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*.139- 147.
- Mason, M. C. and derVen Der Borg J.(2002), Sustainable Tourism Development in Rural Areas, The case of the Dolomite Basin, Italy, PP. 2.
- Niloofar Hashemi, Gholamreza Ghaffaey(2017), A Proposed Sustainable Rural Development Index (SRDI): Lessons from Hajij village, Iran, *Tourism* 130-138.
- Saaty, T. L. (2005) Theory and Applications of the Analytic Network Process, RWS publications.
- Shamsodini, A. Jamini, D. and Jamshidi, A. (2016): Measurement and Analyses of social stability in Rural Area (Case Study: Javanrood Township), *Journal of Rural Research*, Vol 7(3), pp.: 272- 288.
- Sumberg, J. (2006), "Establishing a national frame work for enabling small commodity producers' integration into supply chains". in *Developing Countries to Reach Global Markets*, 11-13.
- Ulrich, R. (2003), Effects of intraregional disparities on regional development in China: inequality decomposition and panel data analysis, Nagoya- University, Nagoya, Japan.